

Ewa Domańska

Idea pojęciowego odwrócenia Chrisa Lorenza

Przede wszystkim chciałabym podziękować Profesorowi Krzysztofowi Brzechczynowi za zaproszenie do wzięcia udziału w tak inspirującym wydarzeniu intelektualnym, które dla specjalistów reprezentujących różne pokolenia i różne punkty widzenia stało się okazją do dyskusji dotyczącej istotnych problemów współczesnej teorii historiografii. Ponieważ obecny tutaj Profesor Hayden White skomentował już sformułowaną przez Profesora Chrisa Lorenza krytykę swoich idei i narratywizmu w ogóle, nie będę omawiać tego aspektu jego publikacji. Skupię się natomiast na tych ideach Lorenza, które, z mojego punktu widzenia, stanowią ważny wkład do dyskusji na temat zmian zachodzących w teorii humanistyki. Szczególnie interesuje mnie idea „pojęciowego odwrócenia”, przedstawiona w rozdziale jego książki zatytułowanym: „Powiedz, gdzie odeszły dawne dobre czasy? O wadach i zaletach teorii modernizacji w historii”.

Lorenz podsumowuje swoje poglądy w następujący sposób:

Problemy związane z historią społeczną są konsekwencją pojęciowego odwrócenia. Wzorując się na marksowskim modelu inwersji Hegla, można powiedzieć, że to, co zrobili historycy społeczni stanowiło odwrócenie *tradycyjnych* stanowisk, które krytykowali. W efekcie, problemy związane z krytykowanymi stanowiskami nie zostały rozwiązane, a jedynie uległy odwróceniu (*turned on their head*). Charakterystyczna dla podejścia *tradycyjnego* uwaga skupiona na jednostce i kulturze zamieniona została na *nowoczesne* skupienie się na strukturach, a *tradycyjne* rozumienie empatyczne przekształcone zostało w *nowoczesne* wyjaśnienie przyczynowe. Uważa się, że by wybrnąć z tej konceptualnej pułapki inwersji, potrzebna będzie dalsza praca teoretyczna historyków społecznych¹.

¹ Ch. Lorenz, *Won't You Tell Me, Where Have All the Good Times Gone'? On the Advantages and Disadvantages of Modernization Theory for History*, „Rethinking History” t. 10, 2006, nr 2, s. 171–172 (jest to cytat ze streszczenia artykułu niezamieszczonego w polskim tłumaczeniu – K. B.).

To *negatywne* definiujące odniesienie do innych paradygmatów chciałbym określić jako wzajemną *negatywną* więź programów naukowych. W nauce ta *negatywna więź* jest do uniknięcia, ponieważ spełnia strategiczną funkcję w sporach naukowych. Jak na *polu politycznym*, tak i na *polu naukowym*: nie ma walki bez strategii. Epistemologicznie – to znaczy poznawczo – na dłuższą metę *negatywna więź* przynosi jednak ze sobą również negatywne konsekwencje. Jest tak dlatego, że metodologiczne i teoretyczne poglądy na programy naukowe do pewnego stopnia ucieleśniają negację, tzn. odwrócenia poglądów przez nie krytykowanych. A ponieważ w odwróceniach podstawowa struktura pojęciowa, która jest krytykowana pozostaje ta sama (tak jak teleologiczna struktura historii w idealizmie Hegla przetrwała w jej materialistycznym odwróceniu u Marksa), wiele pojęciowych problemów, związanych z krytykowanymi stanowiskami przeżywa w ten sposób. W rezultacie mogą rozwinąć się w permanentne *blokady epistemologiczne*, których pokonanie wymaga nowego wysiłku teoretycznego. Pochodząca z odwrócenia Hegla teleologia w Marksowskiej koncepcji historii jest znowu wyraźnym takim przypadkiem².

Moje pierwsze pytanie jest następujące: Pańskie rozumienie programu naukowego przypomina koncepcję naukowych programów badawczych Imrego Lakatosa. A zatem, jaki jest związek Pańskiej idei pojęciowego odwrócenia z ideą rekonfiguracji programów badawczych Lakatosa?³ Jak może Pan pogodzić te dwie idee i w jaki sposób idea pojęciowego odwrócenia może pomóc w przekroczeniu czy rozwinięciu Lakatosowskiego rozumienia zjawiska „zmiany paradygmatu” w humanistyce albo na odwrót, jak Lakatos mógłby wzbogacić Pański pogląd na pojęciowe odwrócenie jako wyjaśnienie zachodzących w humanistyce zmian?

Drugie pytanie odnosi się do podzielanego z Profesorem Lorenzem zainteresowania empiryzmem (choć różnie go rozumiemy). Empiryzm to dla Lorenza „pozytywizm faktów” („pozytywizm przez małe p”, natomiast „Pozytywizm przez wielkie P to dedukcyjno-nomologiczny model wyjaśniania” – *covering law model*). Idea pojęciowego odwrócenia pozwala Lorenzowi zdefiniować narratywizm jako odwrócony pozytywizm (a zatem jako inwersję „pozytywizmu faktów”)⁴. Moje podejście

² Idem, *Przekraczanie granic. Eseje z filozofii historii i teorii historiografii*, przeł. M. Bobako, R. Dziergwa, red. K. Brzechczyn, Poznań, Wydawnictwo Poznańskie 2002, s. 360–361.

³ I. Lakatos, *Pisma z filozofii nauk empirycznych*, przekład i red. W. Sady, PWN, Warszawa 1995.

⁴ Ch. Lorenz, *Przekraczanie granic*, s. 94 i nn. W rozdziale tym Lorenz pisze: „subiektywistyczną tendencję metaforycznej filozofii narratywizmu można wytłumaczyć odwróceniem dwóch wymienionych powyżej odmian pozytywizmu, mianowicie pozytywizmu faktów i pozytywizmu zakładającego dedukcyjno-nomologiczny model wyjaśniania. Ponieważ obie odmiany pozytywizmu wywodzą się z dominują-

jest zaś związane z tak zwanym nowym empiryzmem i nowym materializmem. Wersja nowego empiryzmu, która popularna jest między innymi w socjologii (widoczna na przykład w pracach Manuela DeLandy), wywodzi się z teorii Gilles'a Deleuze'a i koncentruje się na rewizji związku pomiędzy teoretycznymi i empirycznymi badaniami i metodami w poznawaniu rzeczywistości. Nowy materializm z kolei zachęca do ponownego przemyślenia tradycyjnej (Kartezjańskiej) koncepcji materii, co uznawane jest przez wielu badaczy za niezbędne z powodu postępu biotechnologicznego, komplikujących się relacji między tym, co żywe i martwe, organiczne i nie-organiczne, a także ostatnich prób zerwania z zachodnią tradycją antropocentryzmu z jej redukcjonistyczną wizją materii jako pustej, pozbawionej życia i sprawczości⁵. Zastanawiam się, czy widzi Pan jakąś wspólną podstawę, na której mogłyby się spotkać Pańskie idee, wyłaniające się z krytyki narratywizmu i moje, związane z posthumanizmem (równie krytycznym wobec konstruktywizmu tekstualnego, jak Pański empiryzm).

Chris Lorenz's idea of conceptual inversion

Keywords

Chris Lorenz, historical theory, research programme, conceptual inversion, empiricism

The text deals with Chris Lorenz's idea of conceptual inversion understood as epistemological blockade that stands as a barrier of development of the humanities and social sciences. According to Lorenz, the methodological and theoretical views of scientific programmes embody negations (i.e. inversions) of the views being criticized by them. Because of this process many of the conceptual problems connected with the criticized positions survive. The author asks two questions: 1) about the relation between Lorenz's idea of conceptual inversion and Imre Lakatos' idea of reconfigurations of research programmes?, and 2) about possible common ground on which Lorenz's interest in empiricism emerging out of his criticism of narrativism, and Domanska's interest in new empiricism related to posthumanism (also critical of textual constructivism) could meet?

cej wizji nauk przyrodniczych, metaforyczny narratywizm zawdzięcza swoje fundamentalne cechy odwróceniu dziewiętnastowiecznego modelu nauk przyrodniczych" (ibidem, s. 119).

⁵ N. Gane, *Concepts and the 'New' Empiricism*, „European Journal of Social Theory” t. 12, 2009, nr 1; *New Materialisms. Ontology, Agency, and Politics*, red. D. Coole, S. Frost, Duke University Press, Durham and London 2010.